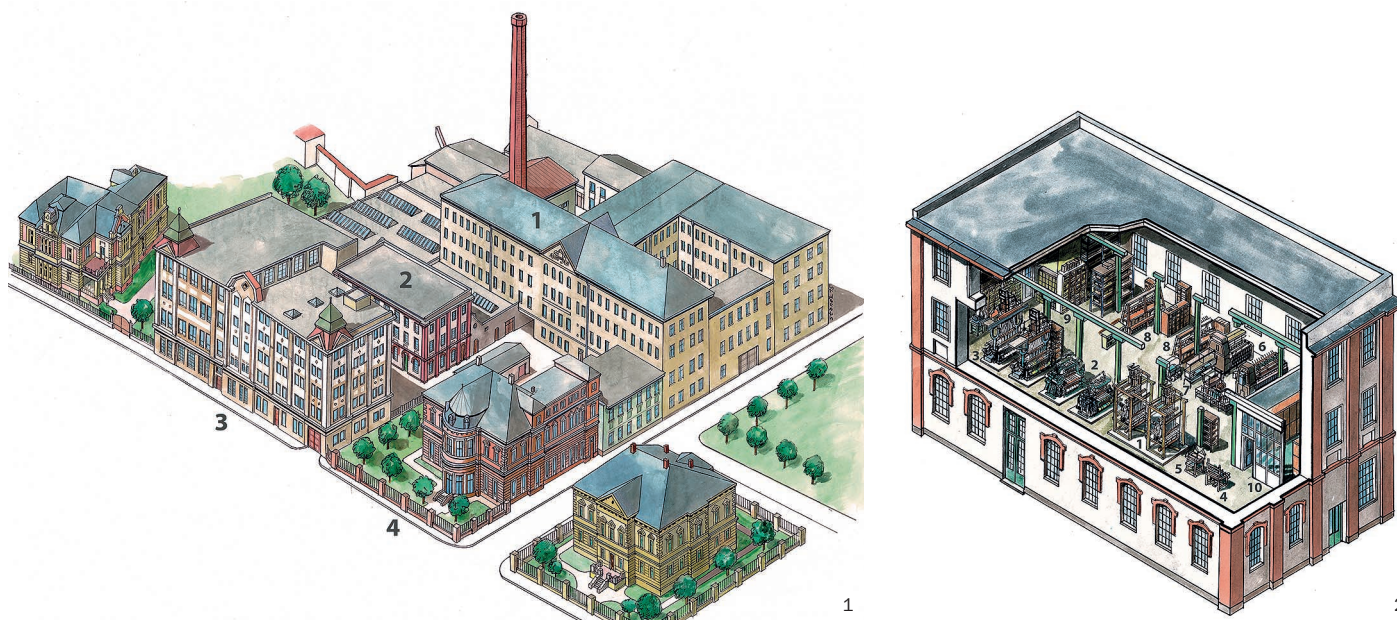


Krnovská dezinatura a její požár. Redefinice národní kulturní památky

Michaela RYŠKOVÁ

ANOTACE: Dne 20. prosince 2017 vyhořela (rukou žháře) dezinatura¹ podniku Karnola v Krnově. Unikátní soubor vybavení dílny, zachovaný ve stavu posledního pracovního dne, byl za kulturní památku prohlášen v roce 2003 a v roce 2010 získal statut národní kulturní památky. V roce 2018 měla začít rozsáhlá obnova areálu, spojená s vybudováním textilního muzea. Památková péče stojí před otázkou, do jaké míry byla památková hodnota narušena, jak nově definovat podstatu ochrany a jak přistoupit k obnově. V širším kontextu pak jde o otázky specifických památkových hodnot průmyslového dědictví.



Památka

Krnov byl významným slezským vlnářským centrem. Ačkoli nebylo soukenictví jedinou textilní výrobou, místní produkci dominovalo. Tato tradice, započatá už silným postavením soukenického cechu, byla uzavřena likvidací akciové společnosti Karnola v roce 2003. Přesto zde textilní tradice zůstává přítomna v provozu a. s. Pega, specializující se na galanterní výrobu. S prací v textilních továrnách byl spojen život velké části místních rodin, stále žije řada pamětníků a povědomí je předáváno dále.² První průzkumy památkové péče krnovského textilního průmyslu byly zpracovány na přelomu 20. a 21. století. Z nich vzešly konkrétní návrhy na prohlášení za kulturní památky pro vybrané areály, objekty i technická zařízení.³

Mezi těmi, které získaly památkovou ochranu, je i továrna na sukna Alois Larisch a synové. Alois Larisch, který začínal jako soukenický mistr, se vypracoval v jednoho z nejvýznamnějších místních textilních podnikatelů. Na počát-

ku 40. let 19. století vybudoval v nedalekém Kostelci první místní mechanickou přádelnu vlny poháněnou vodními koly⁴ a na počátku 60. let založil továrnu přímo v Krnově na jižním okraji městského jádra.

Nejstarší budova pochází z doby založení továrny, tedy z let 1861–1862. Byla vystavěna podle návrhu místního stavitele Ernsta Latzela. Ten využil starší budovu kolmo posazenou k vodnímu náhonu, zvýšil ji o jedno nadzemní

■ Poznámky

1 Pojem dezinatura, označující návrhářské oddělení, je ustálený a v textilním prostředí běžně užívaný.

2 Střední textilní škola byla transformována ve Střední průmyslovou školu. Jedním z oborů je i Návrh a realizace textilií a oděvů.

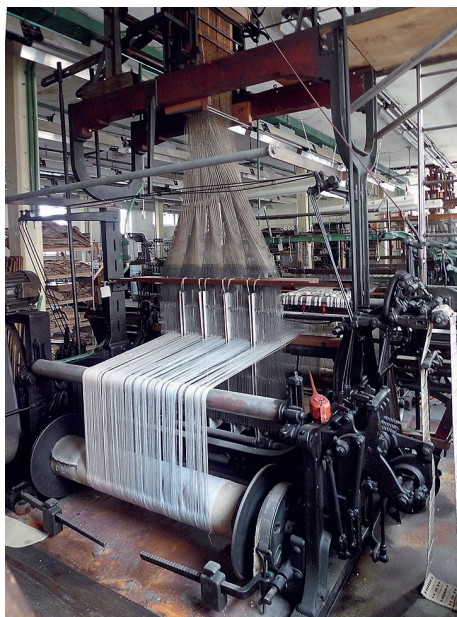
3 Michaela Ryšková, *Přehled textilního průmyslu na Moravě, ve Slezsku a ve východních Čechách*, Účelově financovaný programový projekt výzkumu a vývoje v resortu kultury na úseku památkové péče č. 18/2000, 2000–2001.

Obr. 1. Krnov, továrna na sukna Alois Larisch a synové (později Karnola), rekonstrukce stavu na počátku 21. století. **Legenda:** 1 – původní tovární budova, 2 – přádelna, později dezinatura, 3 – přádelna a sklad, 4 – vila Karla Larische, . Kresba: Jaroslav Staněk, 2016.

Obr. 2. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola. **Legenda:** 1 – dva ruční žakárové stavy, 2 – dva člunkové mechanické listové stavy, 3 – dva člunkové mechanické žakárové stavy, 4 – vyloučkový strojek, 5 – sešívací stůl, 6 – dva prstencové skací stroje, 7 – soukací stroj, 8 – dvě dřevěná snovadla, 9 – sklad vzorníků, 10 – kanceláře s novodobou dokumentací dílny. Kresba: Jaroslav Staněk, 2016.

– Eadem, *Krnov, továrna na sukna A. Larisch a synové, analýza stavebního vývoje* (nepublikovaná zpráva z výzkumu), NPÚ, ÚOP v Ostravě, 2006. Obojí: Specializovaná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě – Analýza sloužila jako podklad pro vypracování studie nového využití areálu, kterou zadalo Město Krnov.

4 Přádelna vznikla přestavbou starší valchy s vodním právkem, kterou zakoupil roku 1841.



3



4



5



6a



6b



7

Obr. 3. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, mechanický žakárový stav. Foto: Michaela Ryšková, 2007.

Obr. 4. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, ruční dřevěné žakárové stavy. Foto: Michaela Ryšková, 2007.

Obr. 5. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, sklad vzorníků. Foto: Michaela Ryšková, 2007.

Obr. 6a, 6b. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, regály s kartami pro vzorování. Foto: Michaela Ryšková, 2007.

Obr. 7. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, mimo vlastní stroje se v dílně nacházely také náhradní díly a příslušenství, např. brda tkalcovských stavů. Foto: Michaela Ryšková, 2007.

podlaží a rozšířil dvěma třípodlažními kolmými protilehlými křídly na výsledném půdorysu písmene T. Ještě v průběhu výstavby bylo rozhodnuto o zvýšení budovy na čtyři nadzemní podlaží. Pracovní sály byly umístěny ve druhém až čtvrtém podlaží severního a východního křídla. Západní křídlo bylo užíváno jako sušárna. Přízemí hlavního traktu a východního křídla bylo dispozičně rozčleněno, v části druhého nadzemního podlaží byl umístěn byt. Plášť budovy je zděný z cihelného a zčásti ze smíšeného zdiva. Původní dřevěné vnitřní konstrukce byly dochovány v západním a východním křídle a ve spojovací střední části.⁵ Původní tovární budova představuje v prostředí soukenického Krnova i v širším kontextu severní Moravy a Slezska doklad přechodu od řemeslné k tovární výrobě. Bez radikálních zásahů je dochována nejen celková hmota a exteriér, ale zčásti také původní vnitřní dřevěné konstrukce.

Provoz byl spojen s využitím parní síly – uvádí se, že v roce 1862 zde byl do provozu uveden první parní stroj v Krnově, umístěný ve strojovně přistavěné k severnímu křídlu původní budovy.⁶ Továrna se postupně rozrůstala od městského jádra, jehož hranici sledoval v této části Krnova mlýnský náhon, jižním směrem k řece Opavě a nově budované okružní ulici. Pozvolný růst byl spojen s budováním měřítkem spíše skromnějších objektů. Jedním z nich je bývalá přádelna, příklad drobné tovární zástavby přelomu 19. a 20. století, pružně přizpůsobované měnícím se potřebám. Byla vestavěna do jižního dvora továrny a poměrně rychle po svém vzniku prošla významnými úpravami. Původně přízemní stavba byla rozšířena a zvýšena o patro, v roce 1919 bylo nadstavěno patro druhé.⁷ Vnitřní konstrukci tvoří

■ Poznámky

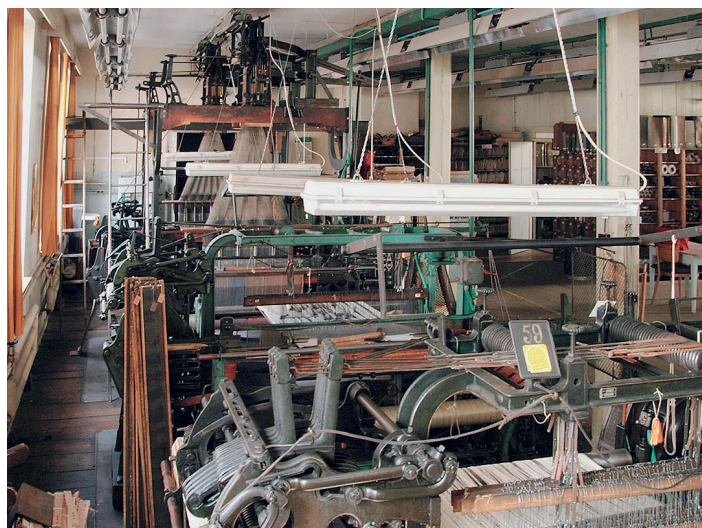
5 V severním křídle byly nahrazeny železobetonovými stropy v 50. letech 20. století.

6 100 Jahre Alois Larisch & Söhne Schafwollwarenfabrik Jägerndorf ČSR, 1831–1931. Jägerndorf, 1931, s. 25.

7 SOKA Bruntál, fond Okresní úřad Krnov, kart. 755.



8



9

v úrovni přízemí kovový skelet, kombinovaný ve vyšších podlažích s dřevěnými konstrukcemi. Sály druhého a třetího podlaží byly podle projektové dokumentace určeny pro diskontinuální spřádací stroje – selfaktory.⁸ V 50. letech 20. století byla v druhém nadzemním podlaží zařízena dílna centrální dezinatury n. p. Karnola.

Počín srovnatelný měřítkem a významem s výstavbou původní tovární budovy představuje až stavba spojených objektů přádelny a skladu, navazující na obchodně úspěšné roky 1919–1920. Novostavby uzavřely areál na jižní straně a definovaly uliční průčelí k Říčnímu okruhu. Projekt Franze Ehrenbergera pochází z března roku 1922⁹ a stavba byla dokončena už na podzim téhož roku. Samostatné etážové budovy se železobetonovým monolitickým skeletem jsou spojeny centrálním schodištěm a reprezentativním průčelím ve velmi tradicionalistickém pojetí, do jehož symetrie vnáší napětí nestejný počet podlaží obou budov, daný rozdílnými provozními nároky.

V těsném sousedství továrních budov byly v polovině 80. let 19. století vystavěny také tři vily synů Aloise Larische. Prostřední z nich, vila Karla Larische, která s továrnou splýnula v jeden celek, prošla v letech 1911–1913 přestavbou. Její autor, architekt Leopold Bauer, upravil vnitřní dispozice ve prospěch nové haly s vřetenovým schodištěm, která se stala novým ústředním prostorem. Význam byl akcentován působivým výtvarným ztvárněním celého prostoru.¹⁰

Uceleně dochovaný areál s architektonicky cennými objekty a významným postavením v urbanismu a obrazu města by se stal sám o sobě předmětem zájmu památkové péče. Jeho skutečně mimořádná hodnota spočívala v kombinaci autenticky dochované původní tovární budovy, architektonického zásahu archi-

tekta Leopolda Bauera do podoby jedné z vil a konečně v jedinečně dochované dezinatuře s dílnou, která zde byla založena v polovině 50. let 20. století jako návrhářské oddělení národního podniku Karnola. V provozu byla až do krachu Karnoly v roce 2003.

Jedinečnost dezinatury spočívala především v ucelenosti a vysokém stupni autenticity prostředí. Byl zde zachován soubor strojů tvořící základní vybavení dílny, včetně bohatého a pro provoz nezbytného mobiliáře, jakým byly karty pro vzorování, pomocná zařízení, náhradní díly i dosud nezpracovaný materiál v různých fázích přípravy ke tkaní. Součástí dezinatury byl také obsáhlý archiv sestávající ze dvou částí – svazků historických z let 1862–1948 a novodobých, provázejících činnost dílny od 50. let 20. století po její uzavření. Vlastní vzorování, tedy pomyslné know-how, dokládaly dezinové knihy. Ty obsahovaly kompletní návrhy jednotlivých vzorů (s technickou vzornicí vazby tkaniny, konstrukčními údaji, materiálovým složením) a vlepěné vzorky z ověřovací výroby, provedené v barevných variantách. Součástí archivu provázajícího vzorování byla také dokumentace prvotních návrhů, tzv. renžů,¹¹ včetně vzorku zhotoveného přímo v dílně dezinatury, a dále podklady pro výrobu tkaniny, tzv. předpisy, a to jak pro zkušební ověření v provozních podmínkách závodu na tzv. kuponech,¹² tak pro vlastní výrobu, byl-li vzor zařazen do nabídkových kolekcí. Sledovány byly francouzské (respektive pařížské) a anglické módní trendy, a to v barevnosti, vzorech, konstrukci tkanin i konfekčním zpracování, a tyto materiály byly součástí jak historického, tak novodobého archivu. Archivovány byly také podklady pro výrobu přízí a tkanin, rozsáhlý soubor barevnicových karet s recepturami pro barvení přízí, technologické příručky a také materiály dokládající uplatnění produkce na trhu, včetně ocenění získaných na

Obr. 8. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, mechanický listový stav. Foto: Michaela Ryšková, 2007.

Obr. 9. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, celkový pohled na jižní část s tkalcovskými stavy, v popředí mechanické listové stavy, v pozadí mechanické žakáry. Foto: Michaela Ryšková, 2017.

veletržích a oborových soutěžích. Dnes již zaniklou vlnářskou výrobu dokládá dokumentace výroby tkanin všech podniků vlnářského průmyslu na území dnešní České a Slovenské republiky.¹³

V roce 2003 získala budova bývalé přádelny se souborem patnácti strojů a zařízení dílny dezinatury spolu s původní tovární budovou z 60. let 19. století a spojenými budovami přádelny a skladu z roku 1922 památkovou ochranu a v roce 2010 byla už samostatně prohlá-

■ Poznámky

8 Budova se dále už příliš nezměnila mimo drobné dispoziční úpravy (vestavby kancelářů a skladů) a utilitární a exteriér dehonestující výměnu původních oken za dřevěná vyklápěcí.

9 MÚ Krnov, stavební archiv, složka Říční okruh 12, soubor plánů pro stavbu přádelny a skladu.

10 Martin Strakoš – Romana Rosová – Michaela Ryšková, *Průvodce architekturou Krnova*, Ostrava 2013, s. 253. – Jindřich Vybíral, *Průmyslová architektura v Krnově, Památky a příroda XVI*, 1991, s. 274–270. – Jindřich Vybíral – Pavel Zatloukal, *Architektura let 1850–1950 v Krnově, Umění XXXIX*, 1990, s. 521–533.

11 Úzký a krátký vzorek látky.

12 Pro ověření byly používány cca 60 m dlouhé kusy tkaniny, tzv. kupony, ze kterých se vyráběly nabídky pro obchodní účely.

13 Jitka Navrátilová, *Protokoly*, zpracované pro výkonný orgán památkové péče, Krajský úřad Moravskoslezského kraje, březen 2018.



10



11

šena národní kulturní památkou. Z vybavení dílny jsou památkově chráněny dva prstencové skací stroje od firmy Josephy, útkový soukací stroj od firmy Hacoba, dvě dřevěná snovadla, tři vytloukáací strojky vzorovacích karet (dva pro vazbu, jeden pro útkovou záměnu) a dva stoly pro jejich sešívání do pásů, dva ruční žakárové tkalcovské stavy, dva listové mechanické člunkové stavy od firmy Schwabe a dva žakárové mechanické člunkové stavy Schwabe. Mechanické stavy byly vyrobeny zřejmě na počátku 20. století. Další mobiliář nebyl chráněn, stejně jako dezénové knihy a ostatní dokumentace dokládající návrhářskou činnost. Předpokládalo se zaevidování souboru jako muzejní sbírky, k tomu ale nedošlo.

Dvě cesty nového využití

Areal, využívaný pro zázemí národního podniku (po znárodnění zde sídlilo generální ředitelství), ztratil svou funkci roku 2003 a „propadl se“ mezi brownfields. Na rozdíl od řady jiných podobných případů však nové využití poměrně záhy získal. Severní část s původní tovární budovou odkoupil Zemský archiv v Opavě pro sídlo okresního archivu.¹⁴ Jižní část s dezignaturou získalo město se záměrem vybudování muzea a městského kulturního a společenského centra. Myšlenka založení muzea byla od počátku vázána k dezignaturě a její dílně vzorkovny. Původní širší koncept, zahrnující také krnovské varhanářství, byl opuštěn ve prospěch samostatného textilního muzea. Jako první krok byla v roce 2009 zpracována studie nového využití.¹⁵ V roce 2017 na ni navázal projekt „Karnola – udržitelná revitalizace a atraktivnější národní kulturní památka“, který v programu IROP získal dotaci ve výši 123 mil. Kč. V lednu 2018 se mělo začít s realizací.¹⁶

Požár a záchranné práce

Dne 20. prosince 2017 byla dezignatura zapálena. Souběžně byl založen požár v budově přádelny z roku 1922, jeho důsledky však nebyly tak ničivé. Ohnisko se nacházelo v severozápadním rohu dílny, ve skladu nejstarších dezénových knih. Většina z nich je ztracena, podobně poškozena byla i novodobá výrobní dokumentace dílny a velká část vybavení. Stroje byly vystaveny vysokým teplotám a následně prudce zchlazeny, což mohlo vést k popraskání konstrukcí. Přesný stav devastace není možné bez rozebrání stanovit. Voda zachycená v trhlínách a spárách vede ke korozi. Shořela složitá vzorovací ústrojí (dřevěné koruny) žakárových stavů. Až na fragmenty a torza byly kompletně zničeny dezénové knihy (vzorníky), renže včetně návrhů, předpisy, archivy barevnic a barevnicových karet. Částečně ušetřena byla dezénová dokumentace z novodobé historie dílny, generální kolekce podniků vlnářského průmyslu a ocenění z veletrhů.

Po posouzení statiky budovy proběhlo v prvních dvou týdnech roku 2018 vyklízení.¹⁷ Jednotlivé části mobiliáře dílny byly očíslovány a zdokumentovány. Stroje byly opatrně zbaveny popadaných zbytků ohořelého podhledu a spadlé konstrukce osvětlení. Byla odstraněna mokrá a navlhla suť a pórovité zbytky, které by zvyšovaly vlhkost prostředí. Bylo provedeno zajištění okenních otvorů před pronikáním deště a sněhu tak, aby bylo zajištěno větrání ventilačními průduchy.¹⁸ Veškerá suť, popel a zuhelnatělé zbytky byly před vyvezením probrány

■ Poznámky

¹⁴ Nevhodnost využití původní budovy pro archivní depozit a tím vynucené úpravy byly projednávány od roku 2008. Původní dřevěné konstrukce nebyly dimenzovány pro požadované zatížení. Jako kompromisní řešení bylo ze stra-

Obr. 10. Krnov, dílna dezignatury podniku Karnola, stav po požáru. Foto: Miloš Matěj, 22. 12. 2017.

Obr. 11. Krnov, dílna dezignatury podniku Karnola, mechanický listový stav bezprostředně po požáru. Foto: Miloš Matěj, 22. 12. 2017.

ny památkové péče akceptováno vložení nových stropů do východního křídla, které bylo nejvíce zasaženo druhotnými úpravami, a posílení původních stropů střední části přidáním (a odstranitelnou) konstrukcí při zachování původních sloupů, trámů a průvlaků. Tento zásah měl být vyvážen maximálním udržení autenticity západního křídla, kde se původní konstrukce zachovaly ve všech podlažích. Na základě sporného posudku stavu dřevěných konstrukcí souhlasil výkonný orgán památkové péče (Městský úřad Krnov, odbor výstavby, závazné stanovisko) navzdory nesouhlasnému odbornému vyjádření NPÚ s odstraněním stropů prvního až třetího nadzemního podlaží střední části a jejich nahrazením ocelobetonovými stropy se sádko-kartonovým podhledem. Pro budovu nevhodné využití tak bylo zcela nadřazeno památkovým hodnotám a významně poškodilo autenticitu hmoty i formy.

¹⁵ Rekonverze továrny Karnola pro muzeum textilu a varhanářství, architektonický atelier RAW, Brno 2009. Specializovaná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě.

¹⁶ Číslo projektu: CZ.06.3.33/0.0/0.0/15_015/0000310, zadavatel: Město Krnov, zpracovatel: BeePartner, a. s.

¹⁷ Práce byly koordinovány Andreou Šírovou (Město Krnov) za přispění paní Jitky Navrátilové, poslední vedoucí dílny dezignatury. Na vyklízení, třídění, dokumentaci a přípravě k zamrazení se podíleli pracovníci MÚ Krnov, odboru památkové péče Krajského úřadu MSK, Muzea Krnov, Muzea Bruntál a archeologického oddělení a Metodického centra průmyslového dědictví ostravského pracoviště NPÚ. Očištění a přípravu materiálů k zamrazení prováděli konzervátoři Zemského archivu v Opavě.

¹⁸ Postupováno bylo dle pokynů Tomáše Flimla a Jana Palase. Viz Tomáš Flimel – Bohuslava Flimelová, *Krnov – vzorkovna. Zabezpečení strojů a zařízení – rámcové stanovisko* (nepublikovaná zpráva), Brno, 5. 1. 2018.



12



13



14



15

a nalezené fragmenty strojního zařízení zaevidovány, popsány, nafotografovány a uloženy, a to vždy s odkazem ke stroji, u kterého byly nalezeny. V případě nalezeného příslušenství a náhradních dílů je odkazováno ke stroji nebo k části dílny, kde byly nalezeny, případně k regálu, z něhož pocházejí.

Dezénové knihy a veškeré další písemnosti, které nepodlehly totální zkáze, byly jednotlivě probrány. Torza byla lehce ometena, zaevidována, vyfotografována, zabalena a hluboce zmrazena (pro zabránění vzniku plísní).¹⁹ Stejně bylo postupováno u nezpracovaného materiálu nebo vzorovacích karet.

Koncepce konzervátorského a restaurátorského zásahu

Byla zpracována dvě na sobě nezávislá posouzení stavu strojů i návrhu postupu jejich obnovy, včetně odhadu finanční náročnosti.²⁰ Posudek Tomáše Flimla, zpracovaný pro NPÚ, pracuje se dvěma krajními polohami zásahu – konzervací stroje ve stavu po požáru a restaurováním do funkčního stavu (s procentuálním

vyčíslením pravděpodobnosti zprovoznění), které mohou zároveň představovat dva na sebe navazující kroky obnovy. Mezi těmito polohami pak ponechává ke zvážení další cesty: „pohledové“ restaurování (bez náhrady těžce poškozených částí nebo jemných dílů a bez obnovení funkce) s možností uvedení stroje, nebo alespoň těch částí, které jsou opravitelné, do pohybu.

Vlastní postup konzervace je stanoven následovně: stroje nebudou rozebírány (až na vybrané části a uzly), zařízení bude očištěno od zbytků po hoření a uvolněných prvků, vysušeno (včetně spár a spojů) a jeho jednotlivé části budou stabilizovány a konzervovány. Druhý postupový krok (u zařízení, u kterého nebude jako cílový stav zvolena konzervace) představuje restaurátorský zásah. Bude provedena odborná demontáž stroje, kterou bude provázet zhotovení fotografické a výkresové dokumentace. Uskuteční se technická revize jednotlivých dílů (zahrnující proměření geometrických tvarů,

Obr. 12. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, mechanický žákárový stav bezprostředně po požáru. Foto: Miloš Matěj, 22. 12. 2017.

Obr. 13. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, ruční žákárové stavy bezprostředně po požáru. Foto: Miloš Matěj, 22. 12. 2017.

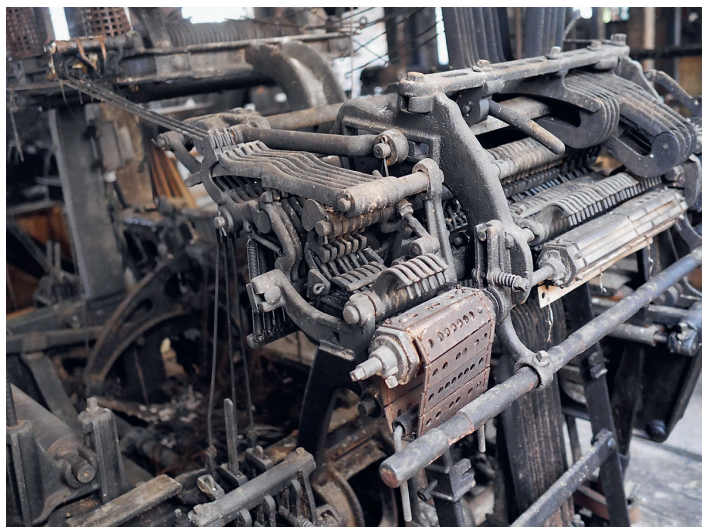
Obr. 14. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, sklad vzorníků po požáru. Foto: Miloš Matěj, 22. 12. 2017.

Obr. 15. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, skací stroj po hrubém očištění. Foto: Michaela Ryšková, leden 2018.

■ Poznámky

19 Odvoz, zmrazení a uskladnění bezplatně zajistila společnost Bidfood z Opavy.

20 Tomáš Flimel – Bohuslava Flimelová, Krnov – vzorkovna, stroje a zařízení – restaurování a konzervace, rámcové stanovisko (nepublikovaný strojopis), Brno, leden 2018. – Jan Palas, Soubor textilních strojů Karnola – Krnov, náklady na obnovu po požáru (nepublikovaný strojopis), Praha, leden 2018. Specializovaná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě.



16



17

kontroly trhlin, posouzení zeslabení požárem atd.) s cílem určit rozsah poškození, možnost jejich použití i reálnost uvedení do funkčního stavu. Riziko představují zejména klíčové, velmi přesné nebo velmi jemné části. Z první kategorie převody, navijecí podávací hřídele, mechanismy pohybu, z druhé například jemné nitěnky, vedoucí jednotlivé osnovní nitě tkalcovských stavů. Použitelné části budou restaurovány, případně opraveny a restaurovány. V případě částí, které nebude možno využít, bude zhotovena výrobní dokumentace a dojde k výrobě kopií. V závěrečné fázi bude provedena montáž a instalace. Náklady na konzervaci byly vyčísleny na 1,456 mil. Kč, náklady na restaurování (s cílem dosažení provozuschopnosti stroje) na 7,533 mil. Kč.²¹

Druhý posudek, zpracovaný Janem Palasem pro zpracovatele projektu obnovy, pracuje s jedním cílovým stavem, kterým je uvedení strojů do podoby pokud možno identické se stavem před požárem bez ambice jejich opětovného zprovoznění. Jednotlivé prvky budou restaurovány, zničené nahrazeny nově vyrobenými. Dřevěné žakárové stavy je doporučeno konzervovat v ohořelém stavu. Celkové náklady jsou vyčísleny na 7,745 mil. Kč.²²

Stabilizace budovy

Nejvíce zasažená dřevěná nosná konstrukce stropu nad druhým nadzemním podlažím (tedy nad vlastní dílnou) byla posouzena odborníkem na diagnostiku dřevěných konstrukcí.²³ Bylo provedeno měření míry poškození svislých konstrukcí na vybraných sloupech nejdale a nejbližší ohnisku požáru pomocí odporové mikrovtráčky Resistograph, a to vždy třemi vrty v horní, více poškozené části. U dvou sloupů nejdále od ohniska požáru (v jihovýchodním rohu budovy) byla naměřena zuhelnatělá vrstva do hloubky 1 cm. Blíže ohnisku míra poškození

výrazně narůstá: u sousedního sloupu bylo zjištěno poškození do hloubky 3 cm a v severozápadním rohu budovy, nejvíce zasaženém požárem, pak prohoření do hloubky více než 5 cm. Doporučeno bylo zachování dvou sloupů a kompletní výměna zbývajících svislých a všech vodorovných konstrukcí. Otázkou je způsob ošetření. Jednou z možností je zachování ve stavu přímo dokumentujícím požár, tedy se zachováním zuhelnatělé vrstvy konzervující zdravé jádro, druhou jemné mechanické očištění opálené části a nový nátěr.

Otázky pro památkovou péči

Současný stav i deklarace zájmu vlastníka pokračovat v připraveném projektu otevírá pro památkovou péči otázku redefinice hodnot. Celková památková hodnota je odvozována od památkových hodnot dílčích a jejich korelace. Zde zastupovaly tyto dílčí hodnoty (v kontextu areálu): hodnota historická, typologická, technická, architektonická, urbanistická a v případě dílny dezinatury a původní tovární budovy vysoká míra autenticity. Původnost byla v případě nejstarší tovární budovy vztahována k době vzniku, v případě dílny vzorkovny k poslední fázi jejího vývoje – k době ukončení provozu. Některé z hodnot nebyly požárem zasaženy: nic neubírá areálu na jeho významu historickým a urbanistickým a dokonce ani hodnoty architektonické nebyly požárem dotčeny zásadně. První ohnisko požáru v budově přádelny se železobetonovým skeletem z roku 1922 bylo poměrně rychle lokalizováno a zásah se soustředil na ně. Druhé ohnisko v dílně dezinatury sice výrazně poškodilo stavbu, ale její hodnoty a památková ochrana se opíraly spíše o existenci dílny. Sama stavba výjimečné architektonické kvality nevykazuje a bez dílny dezinatury by se památkou nestala. Její obnova, respektující původní materiál a konstrukce, není z po-

Obr. 16. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, mechanický listový stav po hrubém očištění, detail. Foto: Michaela Ryšková, leden 2018.

Obr. 17. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, zničené vzorovací ústrojí mechanického žakárového stavu. Foto: Michaela Ryšková, leden 2018.

hledu památkové péče problematická.

Otázky vyvstávají u hodnot zbývajících, vztahujících se k dílně samotné, která byla požárem zasažena nejvíce. Je památka, jejíž nejvyšší hodnotou byla vysoká míra autenticity prostředí i jednotlivých dílčích částí, schopna po tak rozsáhlé devastaci nést vysokou míru hodnocení? Vyrovnají tuto ztrátu jiné hodnoty? Jak přistoupit k obnově? Je požár vrstvou ve vývoji, kterou budeme respektovat, akceptovat a na vybraných dokladech i chránit? Je možno nahradit zařízení srovnatelným a dokonce funkčním, podaří-li se je dohledat v muzejních depozitech nebo v živých provozech? Kolik a co z dochovaných a v současné době zmrazených fragmentů vzorníků, dežénových knih a dalších archiválií zachovat a kudy vést nejistou hranici výběru?

■ Poznámky

²¹ Flimel – Flimelová (pozn. 20). Cena nezahrnuje DPH a přepravu na místo restaurátorského zásahu a zpět. Zahrnuty nejsou náklady na výrobu nitěnek tkalcovských stavů, bez nichž je restaurování být jen do pohledového stavu nemožné a které byly požárem zničeny.

²² Palas (pozn. 20). Cena stejně jako u výše uvedeného posudku nezahrnuje DPH a případnou přepravu do restaurátorských dílen.

²³ Protokol z místního šetření ze dne 7. 2. 2018, Krajský úřad Moravskoslezského kraje, odbor kultury a památkové péče, posouzení provedl Michal Kloiber. Specializovaná spisovna NPÚ, ÚOP v Ostravě.



18



19



20



21



22



23

1. Hodnota typologická a technická – hodnota uceleného souboru

Dílňa dezignatury není v pravém slova smyslu výrobním provozem a tomu odpovídá její vybavení. Reprezentuje specifické zařízení dezignatury vlnářské továrny. Využívá prostředky v běžné výrobě technicky i kapacitně nedostatečné, zčásti skutečné anachronismy, jakými jsou dřevěná snovadla nebo dřevěné žakárové stavy.²⁴ Ale ani stavy mechanické nezastupují běžné vybavení – byly upraveny pro potřeby dílny a pro úzkou šíři tkaných vzorků.

Přestože dílnou dezignatury disponovaly textilní továrny běžně, každá z nich byla jedinečná, opírající se o z generace na generaci předávané (hmotné i nehmotné) dědictví i specifika produkce. Jinak vybavena bude dílna vlnářské továrny, jinak dezignatura továrny na výrobu koberců nebo krajk. Z hlediska typologického je tedy krnovská dezignatura (a to i navzdory požáru) dokladem jedinečného provozu a zároveň reprezentuje obecné postupy vlnářského vzorování. Vzhledem k tomu, že textilní výroba téměř zanikla, nelze předpokládat, že by podobná dílna byla jinde v republice zachována, a klesá pravděpodobnost existence i jednotlivých zařízení obdobných parametrů a konstrukcí, protože s výrobními provozy byly při útlumu textilní výroby likvidovány i dezignatury. Strojní vybavení a know-how je tak povětšinou ztraceno.

Z pohledu typologie je potřeba vyzdvihnout ještě jeden důležitý aspekt. Zastavením provozu na přelomu 20. a 21. století zde byly konzervovány tradiční postupy, užívané v navrhová-

ní textilií pro průmyslovou výrobu posledních dvou století a zanikající v souvislosti s nástupem moderních informačních technologií a specializovaných softwarů.

Bylo vyvozeno, že typologická a technická hodnota dílny spočívá především na hodnotě celku. Hodnota jednotlivých zařízení nebyla a není jednotná. Převyšuje ji hodnota souboru dochovaného in situ, který specifickým způsobem reprezentuje klíčové postupové kroky na cestě od vlněné příze ke tkanině. Tato celistvost, kterou můžeme srovnat s technologickým tokem výrobního procesu, zůstává zachována, žádné z klíčových zařízení nebylo zcela ztraceno. Rozdílný význam jednotlivostí může najít odraz ve zvoleném přístupu k jejich obnově – od konzervace v ohořelém stavu až po restaurování s cílem demonstrovat provoz a funkci.

2. Hodnota autenticity

Na rozdíl od výše uvedených hodnot je újma na autenticitě skutečně fatální. Původní koncept počítající s prezentací dílny ve stavu posledního pracovního dne musí být opuštěn. Ztraceno je téměř všechno, co činilo prostředí věrohodným a podílelo se na komplexním obrazu provozu dílny.

Stroje ale budou konzervovány a výhledově restaurovány. Původní záměr prezentace počítal se zachováním jejich maximální autenticity bez aspirace na jejich opětovné zprovoznění, které se jevílo minimálně jako problematické vzhledem k dlouhému odstupu od ukončení provozu a nevhodným podmínkám, ve kterých

Obr. 18. Krnov, dílna dezignatury podniku Karnola, zhroutené nitěňky žakárového stavu. Foto: Michaela Ryšková, leden 2018.

Obr. 19. Krnov, dílna dezignatury podniku Karnola po hrubém očištění. Po fotodokumentaci, evidenci a zabalení byly zachráněné archiválie hluboce zmrazeny. Foto: Michal Zezula, leden 2018.

Obr. 20. Krnov, dílna dezignatury podniku Karnola, dezignaturní kniha připravená k zabalení před převozem do mrazíren. Fotodokumentace pro evidenci materiálu určeného ke zmrazení. Foto: Michal Zezula, leden 2018.

Obr. 21. Krnov, dílna dezignatury podniku Karnola, relativně více bylo zachováno z dokumentace provázející provoz dílny od 50. let 20. století do roku 2003. Fotodokumentace pro evidenci materiálu určeného ke zmrazení. Foto: Michal Zezula, leden 2018.

Obr. 22. Krnov, dílna dezignatury podniku Karnola, materiál připravený ke tkaní. Fotodokumentace pro evidenci materiálu určeného ke zmrazení. Foto: Michal Zezula, leden 2018.

Obr. 23. Krnov, dílna dezignatury podniku Karnola, karty pro vzorování. Fotodokumentace pro evidenci materiálu určeného ke zmrazení. Foto: Michal Zezula, leden 2018.

se v mezidobí let 2003–2017 nacházely. Změna stavu a brutální zásah, který požárem utrpěly, vede nyní k zásadnímu přeformulování

■ Poznámky

24 Ruční stavy se v továrnách ovšem udržely i po nástupu mechanizace tkaní ve druhé polovině 20. století a některé firmy je ve svých přehledech strojního vybavení uváděly ještě na počátku 20. století.



24



25



26

cílového stavu a ke zvažování možnosti uvést jednotlivá zařízení do funkčního stavu. Procentuálně byla vyčíslena pravděpodobnost zprovoznění, která se odvíjí především od složitosti a stupně zasažení požárem. Ta je přirozeně vyšší u jednodušších zařízení (vytloukačky apod.), u stavů klesá. Zatímco u vytloukačích strojů je pravděpodobnost zprovoznění 80–100 %, u skacích strojů klesá na 70–80 %, u stavů na 60–70 %. U ručních dřevěných stavů představuje jen 20–40 %. ²⁵ Zda bude zprovoznění vůbec možné, se nakonec ukáže až po rozebrání.

Nabízí se také možnost pokusit se získat shodná nebo obdobná zařízení ze sbírkových depozitů technických muzeí nebo z bývalých provozů. ²⁶ Mohou nahradit nebo doplnit původní stroje? Ne, pokud budeme trvat na autenticitě souboru. Pokud však zdůrazníme autenticitu funkce, ale původní stroje se nepodaří zprovoznit, mohou soubor výběrově doplnit. Autenticita prostředí a jednotlivých strojů tedy může být nahrazena autenticitou funkce.

3. Nezdopovězené otázky – oblast muzejní

Kupodivu nejobtížnější je formulace konceptu pro další nakládání s fondem, který není památkově chráněn a má spíše povahu muzejní sbírky. Jde o početně velmi obsáhlý, v této chvíli hlubokým zmrazením stabilizovaný fond více či méně torzálně dochovaných vzorníků a písemností souvisejících s provozem dezinatury a dokumentujících její produkci v proudu času i proměn módních trendů. Pozornost médií a veřejnosti (i odborné) se soustředila zejména na osud sbírky vzorníků a dezénových knih konce 19. a první poloviny 20. století.

Opomíjená část – písemnosti provázející poválečnou produkci dílny – však představuje neméně hodnotnou část sbírky. Likvidace dezinatur zavíraných podniků byla spojena s nekompromisním ničením této vrstvy archiválií, nedoceňovaných právě pro jejich „nedostatečné stáří“ a spojení s dobou socialistické velkoprodukcce. Zatímco vzorníky a dezénové knihy jsou již dávno sledovanou a schraňovanou součástí muzejních sbírek (a krnovské se najdou ve fondech Národního technického muzea v Praze i Technického muzea v Brně), novodobá dokumentace podobného rozsahu a komplexity zřejmě nikde zachována není. O to obezřetněji bude třeba postupovat ve fázi „probírky“, která bude nutně provázet proces velmi nákladné konzervace a restaurace. Bylo by chybou soustředit veškerou pozornost na archiválie nejstarších časových vrstev a odmítnout dokumenty z posledních desetiletí provozu. Vzhledem k tomu, že nejde o fond památkově chráněný, spočívá stanovení metodiky výběru a konzervace na muzejních institucích a odborná diskuse by měla být její součástí.

Závěr

V plynutí času je poslední pracovní den nahrazen novým stavem. Požár a následná obnova představují novou vrstvu v historii dezinatury, bez které by bylo lépe se obejít, ale nezbyvá než ji přijmout. Jde zároveň o silný příběh. Vybrané stroje mohou být konzervovány se všemi stopami požáru a devastace, kterými prošly. Zachované části původní dřevěné konstrukce mohou zůstat jako memento pokryty zuhelnatělou vrstvou. Je možné prezentovat část archiválií a materiálu, v tuto chvíli zmrazeného, ve

Obr. 24. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, ruční žakárový stav po hrubém očištění. Foto: Michaela Ryšková, leden 2018.

Obr. 25. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, dřevěná konstrukce stropu nad dílnou v ohnisku požáru. Foto: Michaela Ryšková, únor 2018.

Obr. 26. Krnov, dílna dezinatury podniku Karnola, stav po požáru, pohled od jihovýchodu. Foto: Michaela Ryšková, 22. 12. 2017.

stavu konzervovaném, ale ne restaurovaném. A tématem se může stát i samotný proces obnovy od vyklízení přes stabilizaci až po restaurování do stavu blízkého tomu původnímu.

Poděkování patří všem, kteří svými znalostmi, nasazením či kombinací obojího přispěli k záchraně toho, co v dezinatuře po požáru zůstalo, zejména pak paní Jitce Navrátilové, poslední vedoucí dezinatury.

■ Poznámky

25 Flimel – Flimelová (pozn. 20).

26 I mimo vlnařství, které fakticky zaniklo.